

Eyüp Sultan Camii-i Şerifi

ŞİFÂ-İ ŞERÎF DERSLERİ

ESERİN ADI: EŞ-ŞİFÂ Bİ-TA'RÎFİ HUKÛKÎ'L-MUSTAFÂ

ESERİN MÜELLİFİ: KÂDÎ İYÂZ (v. 544/1149)

TERCÜME VE ŞERH EDEN: PROF. DR. MEHMET YAŞAR KANDEMİR

87. Ders | 24.Eylül.2017, Pazar - Sayfa 1

(Dersler öğle namazından bir saat önce başlar)

Türkçe Tercüme & Şerhi

Şifâ-i Şerîf Şerhi (3 cilt) - Mayıs 2012

Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir

Tahlil Yayınları, www.tahlilyayinlari.com

Eser Hakkında

ŞİFÂ-İ ŞERÎF gönüllerde Peygamber sevgisini tutuşturmak, onu bütün yönleriyle tanıtip anlatmak ve Müslümanlara, Sultân-ı Enbiyâ'nın haklarını savunmayı öğretmek maksadıyla yaklaşık dokuz asır önce Endülüslü tanınmış alim Kâdî İyâz tarafından yazılmıştır.

Görüntü, Ses kayıtları ve Ders notlarına

www.sifadersleri.com

adresinden veya aşağıdaki **karekodu okutarak** erişebilirsiniz.

DERS KONUSU:

1. BÖLÜM: Yüceler Yücesi Cenâb-ı Hakk'ın Resûl-i Ekrem'in Şân ve Şerefini Yüceltmesi

4. KISIM: Resûl-i Ekrem'in Mûcizeleri

9. FASIL: Kur'an'ı Okuyanın Usanmaması

Arapça Kaynak sf. 339

Türkçe Tercüme, Cilt.1 - sf. 587

Kur'an'ın Mükemmelliği

Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ, bu Kur'an'ı iyiyi emreden, kötüyü yasaklayan bir kitap, üzerinde yürünen bir yol, dillerde dolaşan bir örnek olarak indirmiştir. O Kur'an'da sizinle ilgili bilgiler, sizden öncekilere dâir haberler, sizden sonra geleceklere ve kendi aranızda uygulamak üzere size gerekli olan hükümler vardır. Çok okumak onu eskitmez. Onun ilginç yönleri bitip tükenmez. O gerçektir, oyun değildir. Kur'an'a dayanarak konuşan doğru söyler, ona dayanarak hüküm veren adâletle hükmeder, Kur'an'ı esas alarak tartışan galip gelir, ona dayanarak taksim yapan âdil olur, onun buyruklarına göre yaşayan çok sevap kazanır, ona yapışan Allah'ın dosdoğru yoluna varır, hidâyeti ondan başka yerde arayanı Allah saptırır, Kur'an'dan başkasıyla hükmeden Allah perişan eder. Kur'an hikmet dolu zikirdir, apaçık nûrdur, dosdoğru yoldur, kendisine yapışanı Cehennem'den kurtaran ve murâdına erdiren ilâhî güvencedir, her türlü hastalık için en faydalı şifâ kaynağıdır, kendisine sıkıca yapışan için koruma,¹ tâbi olan için kurtuluş; kendisinde tutarsızlık yok ki düzeltilsin,² hak yoldan ayrılmaz ki uyarılsın, ilginç yönleri bitip tükenmez, çok okumakla güzelliği eskimez, lezzeti tükenmez.”³

٦٧٠ - وقال ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ [هَذَا] الْقُرْآنَ أَمْرًا وَزَجْرًا، وَسَنَةً خَالِيَةً، وَمَثَلًا مَضْرُوبًا، فِيهِ نَبُوءُكُمْ، وَخَبَرُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ، وَنَبَأُ مَا بَعْدَكُمْ، وَحُكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ، لَا يُخْلِقُهُ طُولُ الرَّدِّ، وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ؛ هُوَ الْحَقُّ لَيْسَ بِالْهَزْلِ؛ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ، وَمَنْ حَكَّمَ بِهِ عَدَلَ، وَمَنْ خَاصَمَ بِهِ فَلَجَ، وَمَنْ قَسَمَ بِهِ أَقْسَطَ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أَجَرَ، وَمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ هُدًى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ؛ وَمَنْ طَلَبَ الْهُدَى مِنْ غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ؛ وَمَنْ حَكَّمَ بِغَيْرِهِ قَصَمَهُ اللَّهُ؛ هُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ، وَالنُّورُ الْمُبِينُ، وَالصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ، وَحَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ، وَالشِّفَاءُ النَّافِعُ، عِصْمَةٌ لِمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ، وَنَجَاةٌ لِمَنْ اتَّبَعَهُ، لَا يَغْوُجُ فَيَقْوَمَ، وَلَا يَزِيغُ فَيُسْتَعْتَبَ، وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ، وَلَا يَخْلُقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ»^(٢).

1. Bu ifâdeyle, “Ey Mü'minler! Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, ayrılığa düşmeyin.” (Âl-i İmrân 3/103) âyetine işaret edilmektedir.

2. Bu ifâdeyle de, “Hamd bütünüyle, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir tutarsızlığa yer vermeyen Allah'a âittir.” (Kehf 18/1) âyetine işaret edilmektedir.

3. Bu hadîs-i şerîf, birbirine yakın ifâdelerle, takdim ve tehirlerle şu kaynaklarda geçmektedir: Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân 14, nr. 2906; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân 1, nr. 3335, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef (Hût), VI, 125.

٦٧١ - ونحوه عن ابن مسعود؛ وقال فيه: «ولا يَخْتَلِفُ ، ولا يَتَشَانُ ، فيه نَبَأُ الأولين والآخرين»^(٣).

٦٧٢ - وفي الحديث: «قال الله [تعالى] لمحمد ﷺ: إِنِّي مَنَزَلْتُ عَلَيْكَ تَوْرَةً حَديثَةً ، تَفْتَحُ بِهَا أَعْيُنًا عُمِيًّا ، وَأَذَانًا صُمًّا ، وَقُلُوبًا غُلْفًا ، فِيهَا يَنَابِيعُ الْعِلْمِ (٧٩/ب) وَفَهُمُ الْحِكْمَةُ ، وَرَبِيعُ الْقُلُوبِ»^(١).

Abdullah ibni Mes'ûd⁴ radiyallahu anhın rivâyet ettiği, mânası buna benzer bir hadiste Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kur'an'da bir çelişki yoktur,⁵ güzelliği eskimez, lezzeti tükenmez, sizden önce yaşayanların, sizden sonra gelecek olanların haberi onda-
dır.”

Gözleri, Kulakları, Gönülleri Açan Kitap

Bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ, Muhammed sallallahu aleyhi ve sel-
leme şöyle buyurmuştur:

“Ey Resûlüm! Ben sana Tevrât'a benzeyen¹ yeni bir kitap gönderiyorum. Sen onunla kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı gönülleri açarsın.² İlmin kaynakları, hikmetin bilgileri ve kalpleri diriltip canlandıran şey o kitaptadır.”³

4. Abdullâh ibni Mes'ûd hakkında bilgi için bk. I, 279.

5. “Eğer o Kur'an Allah'tan başkasının sözü olsaydı, onda pek çok çelişki bulurlardı.” (Nisâ 4/82).

1. “Tevrât'a benzeyen kitap” ifâdesiyle, tıpkı Tevrât gibi inanç esaslarını, hükümleri, öğütleri, va'd ve uyarıları, hikmetli sözleri ihtiva eden bir kitap denmek istenmiştir.
2. Hadîs-i şerîfte bu ifâde şöyle geçmektedir: “Allah bu Kelime-i Tevhîd ile kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı gönülleri açacaktır.” (Buhârî, Büyû' 50, nr. 2125, Tefsîr 48/3, nr. 4838; Dârimî, Mukaddime 2, nr. 5-8; Ahmed ibni Hanbel, Müsned, II, 174).
3. Tâbiînden Mugîs ibni Sümei'in yakın ifâdelerle Resûl-i Ekrem'e nisbet ettiği bu hadis, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef (Hüt), VI, 318'dedir.

Tâbiîn âlimlerinden Kâ'bü'l-Ahbâr⁴ (v. 32/652) şöyle demiştir:

“Kur’ân-ı Kerîm’e sıkıca yapışınız; zira o, akılların kavramadığını ona kavratır⁵ ve hikmetin ortaya çıkmasını sağlayandır.”

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: **إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقْضَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَكْثَرَ** “Şüphesiz bu Kur’an, İsrâiloğulları’na üzerinde anlaşmazlığa düştükleri pek çok şeyi anlatmaktadır.”⁶

Kur’ân-ı Kerîm, İsrâiloğulları’nın dinleri hakkında anlaşmazlığa düştükleri konularda, özellikle de Hz. İsa’nın doğumu ve peygamberliği, annesi Hz. Meryem’in iffeti konusunda kendilerine gerçek bilgiler vermektedir.

“İşte bu Kur’an bütün insanlar için bir açıklama ve müttakiler için de bir hidâyet rehberi ve bir öğüttür.”⁷

Önce indirilen ilâhî kitapların hacmi Kur’ân-ı Kerîm’e göre daha geniş olduğu hâlde, Kur’an az sözle çok mânayı ve birkaç misli muhtevâyı ortaya koymaktadır.

وَعَنْ كَعْبٍ: عَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ ، فَإِنَّهُ فَهْمُ الْعُقُولِ ، وَنُورُ الْحِكْمَةِ .

وقال الله تعالى: ﴿ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقْضَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ [النمل: ٧٦] .

وقال تعالى: ﴿ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ [آل عمران: ١٣٨] .

فُجِّعَ فِيهِ - مع وَجَازَةِ الْفَاضِلَةِ ، وَجَوَامِعِ كَلِمِهِ - أَضْعَافٌ مَا فِي الْكِتَابِ قَبْلَهُ ، الَّتِي الْفَاضِلَةُ عَلَى الضَّعْفِ مِنْهُ مَرَاتٍ .

4. Kâ'bü'l-Ahbâr hakkında bilgi için bk. I, 76.

5. “İşte bu Kur’an, bütün insanlar için bir açıklamadır.” (Âl-i İmrân 3/138) âyeti de bunu dile getirmektedir.

6. Neml 27/76.

7. Âl-i İmrân 3/138.

Kur'an'ın Her Şeyi Açıkça Anlatması

Kur'an'ın mûcize olduğunu gösteren hususlardan biri de şudur: Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de bir hükmü sağlam ve edebî ifâdelerle özlü bir şekilde ortaya koyar. Emir verirken, bir şeyi yasaklarken, va'd ederken, korkuturken de bu edebî ifâdeleri kullanır. Kur'an'ın mânasını düşünerek okuyan kimse, okuduğu âyet ve sûrede Cenâb-ı Hakk'ın kendisinden neyi istediğini hemen anlar.

Meselâ anaya-babaya itaati emreden “Onlara ‘öf bile deme”¹ âyetini okuyan kimse, anne ile babaya öf denmeyeceğinden başka, onlara hiçbir şekilde saygısızlık edilmeyeceğini de anlayır. Kevser sûresindeki: “Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.” emrini okuyan kimse hem bayram namazı kılmak hem de kurban kesmek zorunda olduğunu anlayır.

İfâdesinin Şiiri Andırması

Kur'an-ı Kerim'in mûcize olduğunu gösteren yönlerinden biri de Allah Teâlâ'nın onu nesirden çok şiiri andıran, fakat daha önce bir benzeri görülmemiş bir ifâdeyle indirmesidir. Çünkü şiir ruhlara daha çok tesir eder, daha kolay ezberlenir, kulağa daha hoş gelir, daha kolay kavranır; bunun için de insanlar şiire daha fazla meyleder, gönül ondan daha çok hoşlanır.

ومنها: جَمَعَهُ فِيهِ بَيْنَ الدَّلِيلِ وَمَذْلُوقِهِ ؛ وَذَلِكَ أَنَّهُ احْتَجَّ بِنَظْمِ الْقُرْآنِ ، وَحُسْنِ رِصْفِهِ ^(٢) وَإِيجَازِهِ وَبِلَاغَتِهِ ؛ وَأَثْنَاءَ هَذِهِ الْبَلَاغَةِ أَمْرُهُ وَنَهْيُهُ ، وَوَعْدُهُ وَوَعِيدُهُ ؛ فَالتَّالِي لَهٗ يَفْهَمُ مَوْضِعَ الْحُجَّةِ وَالتَّكْلِيفِ مَعًا مِنْ كَلَامٍ وَاحِدٍ ، وَسُورَةٍ مُنْفَرَدَةٍ .

ومنها: أَنَّ جَعْلَهُ فِي حَيِّزِ الْمَنْظُومِ الَّذِي لَمْ يُعْهَدْ ، وَلَمْ يَكُنْ فِي حَيِّزِ الْمَثُورِ ؛ لِأَنَّ الْمَنْظُومَ أَسهَلُ عَلَى النُّفُوسِ ، وَأَوْعَى لِلْقُلُوبِ ، وَأَسْمَحُ فِي الْأَذَانِ ، وَأَحْلَى عَلَى الْأَفْهَامِ ، فَالنَّاسُ إِلَيْهِ أَمِيلٌ ، وَالْأَهْوَاءُ إِلَيْهِ أَسْرِعُ .

1. İsrâ 17/23.

Ezberlenme Kolaylığı Taşınması

Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek ve ezberlemek isteyenlere Cenâb-ı Hakk'ın bunu kolaylaştırması onun mûcize yönlerinden biridir. Allah Teâlâ bunu: "And olsun, Biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık."² âyetiyle ifâde buyurmuştur. Diğer ümmetler, çok uzun ömürlü oldukları ve uzun yıllar yeryüzünde kaldıkları hâlde, çok sayıda insan şöyle dursun, içlerinden tek bir kişi bile mukaddes kitaplarını ezberleyemezdi. Kur'ân-ı Kerîm'i ise çocuklar çok kısa bir sürede ezberleyebilir.

ومنها: تيسيره تعالى حفظه لمُتعلِّميه ، وتقرُّبه على متَحَفِّظيه ؛ قال الله تعالى: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ ﴾ [القمر: ١٧].

وسائر الأمم لا يحفظ كتبها الواحد منهم ، فكيف الجماء^(٣) على مرور السنين عليهم . والقرآن مُيسَّر حفظه للغلمان في أقرب مدة .

Her Bölümünün Birbiriyle Uyumu

Kur'an-ı Kerîm'in mûcize olduğunu gösteren özelliklerinden biri de şudur: Çeşitli bölümleri şekil ve mâna bakımından birbirine benzer; bunlar birbiriyle de uyum içindedir; çeşitli kıssaları, aynı kıssadan söz ediyormuş gibi akıcı bir dille anlatır; değişik mânaları ele alırken bile bir konudan ötekine tatlı bir şekilde geçiverir; bir sûrenin içinde emir, nehiy, haber, soru, teşvik, tehdit, peygamberliğin isbatı, Cenâb-ı Hakk'ın birliği ve tekliği, ibâdete teşvik, günahlardan sakındırma gibi konuları herhangi bir karışıklığa ve dengesizliğe meydan vermeden ifâde eder. Hâlbuki edebî bir metinde böyle çeşitli konular ele alındığı zaman sözün gücü zayıflar, akıcılığı kaybolur, parlaklığı azalır ve sıkıcı bir hâle gelir.

Meselâ "Sâd. And olsun şanlı şerefli, öğüt dolu Kur'an'a." diye başlayan Sâd sûresinin baş tarafını inceleyelim. Burada kâfirlerin Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellemine karşı tavırları ele alınmış, onlara kendilerinden önce nice nesillerin helâk edildiği hatırlatılarak tehdit edilmiş, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi nasıl yalanladıkları ve onun peygamberliğine hayret ettikleri zikredilmiş, ileri gelenlerinin inkârda nasıl birleştiklerinden söz edilmiş, sözlerinden onu nasıl kışkırdıkları,¹ kendilerinin ne kadar da âciz ve değersiz oldukları, dünyada yenilgiye uğrayarak, âhirette de acıklı azâbı tadarak perişan olacakları, kendilerinden önceki milletlerin peygamberlerini nasıl yalanladıkları ve o yalancıların Allah Teâlâ tarafından nasıl helâk edildiği, kendilerinin de ötekilerin başına gelen cezâyâ çarptırılacağı bildirilmiş, Resûl-i Ekrem'e onların eziyetlerine sabretmesi tavsiye edilmiş ve yukarıda geçen misâllerle teselli edilmiştir. Bunun ardından Hz. Dâvûd'un ve diğer peygamberlerin kıssalarını zikreden Cenâb-ı Hak, bütün bunları en vecîz ifâdelerle ve mükemmel bir âhenkle yapmıştır.

ومنها: مُشَاكَلَةٌ بَعْضِ أَجْزَائِهِ بَعْضًا ، وَحُسْنُ اتِّلَافٍ أَنْوَاعِهَا ، وَالتَّيَّامُ أَقْسَامُهَا ؛ وَحُسْنُ التَّخْلُصِ مِنْ قِصَّةٍ إِلَى أُخْرَى ، وَالْخُرُوجُ مِنْ بَابٍ إِلَى غَيْرِهِ عَلَى اخْتِلَافٍ مَعَانِيهِ ، وَانْقِسَامُ السُّورَةِ الْوَاحِدَةِ عَلَى^(١) أَمْرٍ وَنَهْيٍ ، وَخَبَرٍ وَاسْتِخْبَارٍ ، وَوَعْدٍ وَوَعِيدٍ ، وَإِثْبَاتِ نُبُوَّةٍ ، وَتَوْحِيدِ وَتَقْرِيرٍ^(٢) ، وَتَرْغِيبٍ وَتَرْهيبٍ ، إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنْ فَوَائِدِهِ ، دُونَ خَلَلٍ يَتَخَلَّلُ فَصُولُهُ .

وَالْكَلَامُ الْفَصِيحُ إِذَا اعْتَوَرَهُ مِثْلُ هَذَا ضَعُفَتْ قُوَّتُهُ ، وَلَانَتْ جَزَالَتُهُ ، وَقَلَّ رَوْنُكُهُ ، وَتَقَلَّقَتْ^(٣) أَلْفَاظُهُ .

فَتَأْمَلْ أَوَّلَ ﴿ص﴾ وَمَا جُمِعَ فِيهَا مِنْ أَخْبَارِ الْكُفَّارِ وَشِقَاقِهِمْ وَتَقْرِيعِهِمْ بِإِهْلَاكِ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِهِمْ ، وَمَا ذَكَرَ مِنْ تَكْذِيبِهِمْ بِمُحَمَّدٍ ﷺ وَتَعْجَبِهِمْ مِمَّا^(٤) أَتَى بِهِ (٧٩/ب) وَالْخَبَرُ عَنْ اجْتِمَاعِ مَلَّتِهِمْ عَلَى الْكُفْرِ ، وَمَا ظَهَرَ مِنَ الْحَسَدِ فِي كَلَامِهِمْ ، وَتَعْجِيزِهِمْ وَتَوْهِينِهِمْ ، وَوَعِيدِهِمْ بِخِزْيِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَتَكْذِيبِ الْأُمَمِ قَبْلَهُمْ ، وَإِهْلَاكِ اللَّهِ لَهُمْ ، وَوَعِيدِهِ هَؤُلَاءِ مِثْلَ مُصَابِهِمْ ، وَتَضْيِيرِ النَّبِيِّ عَلَى أَذَاهُمْ ، وَتَسْلِيَتِهِ بِكُلِّ مَا تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ؛ ثُمَّ أَخَذَ فِي ذِكْرِ دَاوُدَ وَقِصَصِ الْأَنْبِيَاءِ؛ كُلُّ هَذَا فِي أَوْجَزِ كَلَامٍ وَأَحْسَنِ نِظَامٍ .

1. Kâfirlerin Fahr-i Kâinâtı nasıl kışkırdıklarını dile getiren âyetlerden biri şudur: "Aramızdan ona mı kitap inmiş?" dediler. Doğrusu onlar Benim kitabımdan şüphe içindeler. Doğrusu onlar henüz azâbımı tatmadılar." (Sâd 38/8).

Az Sözle Çok Mâna İfâde Etmesi

Az sözle çok mâna ifâde etmek de Kur'ân-ı Kerîm'in mucizelerinden biridir. Önde gelen âlimlerimizin Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına dâir zikrettiği konuların çoğu edebiyâtla ilgili olduğu için biz onları burada "Kur'an'ın İ'câzı" başlığı altında almayı uygun görmedik. Onları Kur'an'ın i'câzı konusunda ayrı bir başlık olarak değil, belâgatın çeşitleri olarak zikretmek daha uygun olur. Âlimlerin görüşleri diye yukarıda zikrettiğimiz şeylerin çoğu Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzı değil, onun özellikleri ve üstünlükleri sayılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in gerçek i'câzı (mucize oluşu), bu bölümün en başında zikrettiğimiz ilk dört konudur. İ'câz konusunda bunlar esas alınmalıdır.

Bu dört konu, bu bölümün başında "Kur'an'ın mucize oluşu (İ'câzü'l-Kur'ân)" anabası başlığı altında zikredilen şu konulardır: 1. Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz te'lif tarzı, kelimelerinin muntazam dizilişi, fesâhati, sözü kısa ve özlü söyleyiş şekilleri, Arap edebiyâtçıların âciz bırakan belâgatı. 2. Kur'ân-ı Kerîm'in insanı hayrete düşüren metni ve değişik üslûbu. 3. Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği geleceğe yönelik haberler. 4. Kur'ân-ı Kerîm'in geçmiş milletlere dâir verdiği haberler.

Ondan sonra zikrettiğimiz dört konu ise Kur'ân-ı Kerîm'in özellikleri, bitip tükenmeyen olağanüstü hâlleridir.

Daha sonra zikredilen dört konu da şunlardır: 1. Kur'ân-ı Kerîm'in kâfirlere meydan okuması. 2. Kur'an'ın duyanları şaşırtıp gönülleri etkilemesi. 3. Kur'ân-ı Kerîm'in dünya durdukça durması. 4. Kur'an'ı okuyanın usanmaması.

İşleri kolaylaştıran ve en hayırlı olana ileten Allah'tır.

ومنه: الجملة الكثيرة التي انطوت عليها الكلمات القليلة؛ وهذا كله وكثير مما ذكرنا أنه ذكر في إعجاز القرآن، إلى وجوه كثيرة، ذكرها الأئمة لم نذكرها؛ [إذ] أكثرها داخل في باب بلاغته؛ فلا يجب أن يُعدَّ فناً منفرداً في إعجازه، إلا في باب تفصيل فنون البلاغة، وكذلك كثير مما قدمنا ذكره عنهم، يُعدُّ في خواصه وفضائله، لا إعجازه.

وحقيقة الإعجاز الوجوه الأربعة التي ذكرنا؛ فليُعمدَ عليها، وما بعدها من خواص القرآن وعجائبه التي لا تنقضي. وبالله التوفيق.